

Suzan Vajs Bauer

ISTORIJA
STAROG
SVETA

III
TOM

PRVI PREOBRAŽAJI

Preveo
Dejan Ristić

Laguna

Naslov originala

Susan Wise Bauer

THE HISTORY OF THE ANCIENT WORLD

Copyright © 2007 by Susan Wise Bauer

Published by Agreement with W. W. Norton & Company,
NYC.

Translation copyright © 2018 za srpsko izdanje, LAGUNA

Karte su dizajnirale Suzan Vajs Bauer i Sara Park

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Kristoferu

Sadržaj

1. Karte 11
2. Ilustracije 13

TREĆI TOM

Peti deo

PRVI PREOBRAŽAJI

15

65. **Peloponeski ratovi** Persija, Egipat, Grčka i Sicilija,
od 478. do 404. g. p. n. e. 17
66. **Prva pljačka Rima** Italija,
od 495. do 390. g. p. n. e. 44
67. **Uspon dinastije Č'in** Kina,
od 403. do 325. g. p. n. e. 56
68. **Makedonski osvajači** Persija, Egipat, Grčka
i Makedonija, od 404. do 336. g. p. n. e. 69
69. **Rim jača svoju moć** Apeninsko poluostrvo,
Sicilija i Kartagina, od 367. do 290. g. p. n. e. 93

70. **Aleksandar Veliki i ratovi za nasleđivanje prestola** tada poznati svet od 336. do 272. g. p. n. e. 104
71. **Maurjanske blagovesti** Indija, od 297. do 231 g. p. n. e. 134
72. **Prvi car, druga dinastija** Kina, od 286. do 202. g. p. n. e. 141
73. **Ratovi sinova** tada poznati svet, od 285. do 202. g. p. n. e. 156
74. **Rimski oslobodioci i seleukidski osvajači** Grčka, Makedonija, Seleukidsko carstvo i Indija, od 200. do 168. g. p. n. e. 184
75. **Između Istoka i Zapada** Kina, Baktrija, Partija i Indija, od 200. do 110. g. p. n. e. 203
76. **Slom sistema** Apeninsko poluostrvo, Sicilija, Grčka i severna Afrika, od 157. do 121. g. p. n. e. 219
77. **Teškoće u napretku** Apeninsko poluostrvo, severna Afrika i Kina, od 118. do 73. g. p. n. e. 233
78. **Novi ljudi** Apeninsko poluostrvo, Britanija, Galija, Egipat i Partija, od 78. do 44. g. p. n. e. 253
79. **Carstvo** Rimsko carstvo, Partija i Egipat, od 44. g. p. n. e. do 14. g. n. e. 280
80. **Opadanje i obnova** Kina, od 33. g. p. n. e. do 75. g. n. e. 303
81. **Teškoće prilikom nasleđivanja prestola** Rimsko carstvo, Partija i Indija, od 14. do 69. g. n. e. 311
82. **Obodi rimskog sveta** Rimsko carstvo, Partija i Britanija, od 70. do 132. g. n. e. 339
83. **Naslednici prestola** Kina, od 88. do 182. g. n. e. 356

-
84. **Greške nasledne moći** Rimsko carstvo, Partija
i Kina, od 138. do 222. g. n. e. 364
85. **Spasilac Carstva** Rimsko carstvo, Partija
i Persijsko carstvo, od 222. do 312. g. n. e. 385
- Napomene** 406
- Saglasnosti** 428

Karte

- 66. Grčka u vreme Peloponeskih ratova 22
- 67. Sicilijanska ekspedicija 36
- 68. Galska invazija 51
- 69. Zaraćene strane 59
- 70. Pohod „deset hiljada“ 73
- 71. Rimski protivnici i saveznici 97
- 72. Carstvo Aleksandra Velikog 110
- 73. Podela države Aleksandra Velikog 123
- 74. Maurjanska Indija 136
- 75. Kina u doba dinastije Č'in 146
- 76. Svet Seleukida 159
- 77. Svet u doba Punskih ratova 172
- 78. Baktريا i Indija 192
- 79. Sporne satrapije 196
- 80. Kina u doba dinastije Han 209
- 81. Parćani 214

- 82. Pobune robova 230
- 83. Numidija 234
- 84. Pont 240
- 85. Put svile 243
- 86. Pompejevi i Cezarevi vojni pohodi 260
- 87. Rim u vreme trijumvirata 287
- 88. Rim u vreme vladavine Oktavijana Avgusta 297
- 89. Rim u vreme vladavine cara Tiberija 314
- 90. Kušan 320
- 91. Rimsko carstvo 341
- 92. Hadrijanov zid 354
- 93. *Žuti turbani* 361
- 94. Napad Parćana 366
- 95. Tri carstva 377
- 96. Najeza Gota 389
- 97. Novo Persijsko carstvo 391
- 98. Podela Rimskog carstva 399

Ilustracije

- 25. Filip II, kralj makedonski 83
- 26. Aleksandar Veliki 26
- 27. Vojska *Prvog cara* 150
- 28. Sula, rimski konzul 88. godine p. n. e. 249
- 29. Pompej Veliki (106–48. godine p. n. e.) 258
- 30. Gaj Julije Cezar (100–44. godine p. n. e.) 272
- 31. Oktavijan Cezar Avgust
(63. godine p. n. e. – 14. godine n. e.) 290
- 32. Neron, rimski car (54–68. godine n. e.) 330
- 33. Hadrijanov zid 355
- 34. Komod, rimski car
(180–192. godine n. e.), kao dete 371
- 35. Konstantin Veliki, rimski car
(306–337. godine n. e.) 403

PETI DEO

PRVI PREOBRAŽAJI

Šezdeset peto poglavlje

Peloponeski ratovi

Između 478. i 404. godine p. n. e. preminuo je persijski car Kserks, a Atina i Sparta proglasile su tridesetogodišnji mir koji je trajao svega četrnaest godina

NAKON ŠTO SU SE Persijanci povukli, tek nedavno ujedinjeni Grci trebalo je da odluče šta da čine s jonskim gradovima. Pridružujući se Grcima, Jonjani su javno ispoljili prkos prema Persijskom carstvu. Tragičar Eshil slavio je njihovu novu slobodu:

*A onima koji žive na širokim azijskim prostranstvima
neće još zadugo*

vladati persijski zakoni

niti će više plaćati danak

pod teretom carstva

niti se na zemlju bacati

pred ličnošću

cara čija je snaga sada mrtva.¹

Međutim, snaga Persije još nije presahla, a persijske vojne jedinice i dalje su se nalazile na „širokim azijskim prostranstvima“. Egejsko more bilo je između Persijanaca i grčkog kopna, ali je za Jonjane nasilnik bio neposredno s druge strane njihovih bedema.

Spartanci su predlagali da se jonski gradovi evakuišu i da se zemlja prepusti Persijancima budući da nije bilo moguće da oni „večno štite Joniju“.² Na to su atinski vojnici odmah izrazili svoje negodovanje. Najvećim delom bili su to žitelji atinskih kolonija koje su Spartanci tako lako bili spremni da napuste u Joniji (baš kao što su ostavili i Atinu na cedi-lu tokom persijskog napada smatrajući da je dovoljno da zaštite Peloponez). „Odlučno su iskazali svoje protivljenje“, zabeležio je Herodot. Po okončanju neprijatne rasprave do koje je došlo između gradova, Atinjanima je uspelo da veći deo zajedničkog grčkog vojnog kontingenta privole da Persijance proteraju s jonskog priobalja.

Kako su bili nadglasani, Spartanci su se odlučili da se ipak pridruže ostalim Grcima. Oni nisu želeli da se bore protiv Persijanaca, ali im nikako nije bio ni cilj da omoguće Atinjanima vodeću ulogu u Helenskom savezu. Ostajući u tom savezu, oni su omogućavali da njihov vojni zapovednik Pausanija, pobednik u bici kod Plateje i namesnik prestola u ime maloletnog sina kralja Leonide koji je poginuo kod Termopila, i dalje ostane vrhovni komandant združenih snaga Helenskog saveza.

Stoga su Pausanija i njegova flota otplovili kako bi opseli grad Vizantion koji su prethodno zauzele persijske snage. Atinjani su se, pak, pregrupisali pod zapovedništvom svog zapovednika Ksantipa te su se, kao ispomoć, uputili u pravcu Bosfora. Opsada je uspešno okončana, pa je svojevremeno persijski Vizantion opet postao grčki grad.

Bio je to poslednji put da su Atina i Sparta delovale kao gradovi-saveznici.

U SVOJIM OPISIMA događaja Herodot nije otišao dalje od toga. Njegov istorijski spis okončava se odmah posle opisa bitke kod Mikale. Za naredne događaje potrebno je da se okrenemo Tukididu koji je svoju istoriju napisao sedamdesetak godina kasnije, kao i Plutarhu, čije nam delo pod naslovom *Temistokleov život* pruža dodatna saznanja.

Prema Tukididu, dok su atinski i spartanski vojnici opседali grad Vizantion, Atinjani i Spartanci uveliko su se svađali kod kuće. Nakon Mardonijevog poraza do koga je došlo u bici kod Plateje, atinski ratnici koje je predvodio Temistokle vratili su se u svoj opustošeni grad. Zidine su bile razrušene, hramovi na Akropolju poharani i spaljeni, a sveto drvo masline koje je raslo u Atininom hramu bilo je iščupano iz korena. Posle svega nekoliko dana uočeno je kako se iz korena pomalja mladica.³ Atina je nastavila da živi, a izbegli Atinjani koji su postepeno počeli da se vraćaju preuzeli su na sebe dugoročan poduhvat da obnove svoj grad.

Vest o tome da je započeta obnova grada vrlo brzo stigla je i do Sparte. Ubrzo je u Atinu došla i spartanska delegacija koja ne samo da je zahtevala da se s obnovom odmah prekine već je tražila i da im se Atinjani pridruže „u rušenju gradskih bedema svih naselja koja se nalazila izvan područja Peloponeza.“⁴

Bio je to prikriveni pokušaj Spartanaca da uspostave svoju vrhovnu vlast nad svim Grcima. Atinjani, koji su ostali bez gradskih bedema i koji su raspolagali s malim brojem ratnika, nisu mogli da odbiju da ispune te zahteve. No, Temistokle, koji nikada nije govorio istinu kad je dolazilo do ozbiljne

situacije, imao je plan. Spartancima je saopštio kako će, bez odlaganja, s grupom saradnika krenuti put njihovog grada kako bi raspravljali o tom problemu. Potom se, ne žureći, uputio ka Sparti zapovedivši atinskim zvaničnicima da ostanu u gradu sve dok bedemi ne budu obnovljeni makar do minimalne visine. U međuvremenu, svaki radno sposobni stanovnik Atine bio je obavezan da se priključi radu u obnavljanju gradskih zidina, koji je podrazumevao čak i rušenje kuća ukoliko bi ponestalo građevinskog materijala. „Do dana današnjeg“, zapisao je Tukidid, „zidine svedoče o žurbi s kojom su podizane. Temelji su izrađeni od komada kamena različite veličine koji na pojedinim mestima nisu bili odgovarajući, već su samo postavljeni onako kako su graditeljima dolazili pod ruku. Takođe, i mnogo stubova, delovi grobnica i skulptura na kraju je ugrađeno u gradske zidine.“⁴⁵ Arheološkim iskopavanjima otkriveni su mnogobrojni stubovi i spomenici koji su postali deo atinskih bedema.

A u Sparti je Temistokle glasno jadikovao pitajući se zašto njegovi saradnici još uvek nisu stigli, nadajući se da neće upasti u kakvu nevolju. U vreme kada su konačno stigli, Temistokle je bio u prilici da Spartancima saopšti kako Atina sada ima bedeme te da ona nikako nije spremna da pristane na to da od Sparte dobije dozvolu da samostalno deluje. Spartanci su se pomirili s takvim razvojem događaja budući da nisu bili u mogućnosti da ratuju protiv utvrđenog grada. pa se Temistokle vratio svojoj kući.

U Vizantionu su se Jonjani žalili zbog toga što su se nalazili pod spartanskim zapovedništvom. Otišli su do atinskog vojnog zapovednika Ksantipa kome su se požalili kako se spartanski vojskovođa Pausanija ponaša kao tiranin. Štaviše, obavestili su ga kako Pausanija tajno pregovara s carem Kserksom. Bila je to optužba koju je bilo nemoguće ignorisati,

pa je, nakon što je Narodna skupština u Sparti saznala za to, Pausanija bio pozvan da se hitno vrati kako bi bio izveden pred sud. Ksantip je umesto njega preuzeo položaj vrhovnog vojnog zapovednika, što je predstavljalo atinski uspeh.

Po dolasku u Spartu, Pausanija je bio oslobođen svih optužbi, ali je njegova vojnička karijera bila potpuno uništena. Bio je dovoljan samo jedan skandal da sve uruši. Spartanci su u Vizantion uputili drugog vojskovođu, ali je Ksantip odbio da mu preda vrhovno zapovedništvo. Tako se na čelu združenih grčkih vojnih snaga našla Atina, a ne Sparta. Uvređeni Spartanci spakovali su se i otišli kući, a isto tako postupili su svi drugi ratnici koji su poticali iz peloponeskih gradova.

Bio je to smrtni udarac starom Helenskom savezu. Atinjani su proglasili uspostavljanje novog vojnog saveza – Delskog. Na njegovom čelu nalazila se Atina. S druge strane, Sparta je objavila formiranje Peloponeskog saveza koji su činili isključivo gradovi koji su bili na tom poluostrvu.

Sam Pausanija, koji se i dalje nalazio pod nedokazanom sumnjom za izdaju koja je bila dodatno pojačana tvrdnjama da se ranije po Vizantionu kretao obučen u persijske odore, shvatio je da će biti ponovo uhapšen i izveden pred sud. Stoga je potražio utočište u jednom spartanskom hramu. Videvši to, spartanski državni zvaničnici odlučili su da se oko hrama podigne zid, kao i da se s građevine ukloni krov. Pausanija je bio ostavljen da umre od gladi.⁶ Ličnost koja je spasla Peloponez umirala je dok su njeni zemljaci sve to mirno posmatrali.

Ali tu nije bio kraj. Temistokle je u Atini nastavio da sprovodi planove koji su bili u vezi s pojačanom bezbednošću grada (što je podrazumevalo spaljivanje brodova koji su bili u vlasništvu drugih grčkih gradova i otimanje novca od manjih grčkih ostrva).⁷ Iznad svega, Temistokle

66. Grčka u vreme Peloponeskih ratova

je bio pragmatična ličnost, uvek spremna da čak zanemari i sopstveno dostojanstvo zarad ostvarivanja cilja. Kad su vojnici počeli da kritikuju njegove predloge, Temistokle je javno govorio o dugu koji Atina ima u odnosu na njega, kao i o obavezi Atinjana da postupaju u skladu s onim što je on od njih tražio. Nakon više takvih slučajeva pošlo mu je za rukom da razgnevi dovoljan broj svojih sugrađana (koji su se borili u bici kod Mikale) te je, na koraju, bio i prote-ran. „To je“, primetio je Plutarh, „bila njihova uobičajena

praksa. ... Ostrakizam [proterivanje] nije predstavljao vid sankcije nekakvog prestupa, već način da se građani oslobode ljubomore – osećanja koje se zadovoljava ponižavanjem izuzetnih pojedinaca.“⁸

Bila je to tamna strana grčke demokratije. Grci nimalo nisu bili blagi prema svojim velikanima, osim u onim slučajevima kada su ti velikani sami sebe uklanjali s političke scene tako što bi preminuli. Uspeh u bici na Maratonskom polju nije spasao Miltijada. Pobjeda u bici kod Plateje ništa dobro nije donela Pausaniji, a uspeh u bici kod Salamine nije sačuvao Temistokla od nastupajućih problema. Nakon proterivanja, Spartanci su izvestili Atinjane kako je njihova istraga u vezi s Pausanijom otkrila kako je i Temistokle bio propersijski nastrojen. Stoga su Atinjani poslali ubicu koji je imao zadatak da likvidira njihovog proteranog vojskovođu, ali ih je Temistokle na vreme prozreo. Otisnuo se na dugo putovanje, veoma pažljivo izbegavajući grčke brodove i luke, te je konačno stigao na persijski carski dvor i (pragmatičan kakav je bio) ponudio svoje savetodavne usluge u rešavanju grčkog pitanja, pod uslovom da Kserks isplati nagradu za njegovo lišavanje slobode.

Na sreću, car Kserks je spremno prihvatio tu igru. Predao je nagradu Temistokleu i kazao mu „da mu saopšti svoje mišljenje u vezi s dešavanjima na grčkom tlu.“ Temistokle je postupio u skladu s carevom željom, ali je delovalo kako njegovi stavovi nisu doticali suštinu. Temistokleovi podaci koje je pružio persijskoj strani nisu Persijancima omogućili zadobijanje vojne premoći, već su se, najvećim delom, prema Plutarhovim rečima, odnosili na grčki način odevanja, književnost i ishranu.⁹ Preminuo je u šezdeset petoj godini od posledica bolesti ili trovanja u periodu kad više nije mogao da izdrži teret svoje kazne.¹⁰

U međuvremenu, ratnici koji su bili okupljeni u okviru Delskog saveza počeli su, pod zapovedništvom atinskih oficira, od Persijanaca da otimaju grčke gradove i ostrva. Persijanci su pružali otpor, ali bez većeg uspeha. Persijsko carstvo nagrizale su unutrašnje političke teškoće. Kserksovo odlučno odbijanje da primi na sebe bilo kakav vid odgovornosti za poraz u bici kod Salamine predstavljalo je samo odraz karakteristika ličnosti koja nije bila spremna da pristane ni na kakva ograničenja. Brojni istorijski izvori svedoče nam o tome kako je car postepeno zapadao u brojne greške i slabosti. Biblijska *Knjiga o Jestiri* govori nam i o tome kako je u svojoj palati, koja se nalazila u gradu Suzi, car Kserks organizovao jednonedeljnu orgiju na čijem je kraju sam vladar (koji je, poput svojih gostiju, bio potpuno pijan) naredio svojoj najomiljenijoj supruzi da se naga prošetala pred prisutnim muškarcima koji su se divili njenoj lepoti. Ona je odbila da postupi po muževljevom naređenju. Razjaren, car joj je rekao kako više nikada neće moći da bude u njegovom prisustvu, pa je odlučio da je zameni. Naredio je svim svojim satrapima da na njegov dvor pošalju najlepše devojke iz svojih satrapija. Nakon što su devojke pristigle, car je proveo nekoliko meseci u uživanju primajući ih u svojoj spavaćoj odaji. Svake noći bila bi pozivana druga devojka kako bi vladar mogao sve da ih oproba, s ciljem da odabere onu koja bi mu bila najomiljenija.¹¹ O Kserksovoj naklonosti prema ženama pisao je i Herodot, koji je zabeležio i podatak kako je car, najpre, pokazao izuzetnu zainteresovanost za suprugu svog brata, a potom i za svoju bratanicu.¹²

Te povesti nisu zapisivali prijatelji. No, u vreme kad je preminuo, car Kserks više nije bio omiljen među članovima svoje porodice, niti među dvorjanima. Grčki istoričar Ktesija, koji je pedesetak godina kasnije boravio na persijskom

carskom dvoru, zapisao je kako je car Kserks spavao kad je glavni evnuh, osoba od poverenja koja je bila zadužena za bezbednost vladarovih spavaćih odaja, omogućila ulazak persijskom vojskovođi Artabanu (*hiliarhu*, što je značilo da je zapovedao vojnom jedinicom od hiljadu elitnih persijskih ratnika) kako bi video cara. Nekoliko trenutaka kasnije vladar je bio mrtav. To se odigralo 465. godine p. n. e.

Kad je leš bio otkriven, Artaban je za to zlo delo okrivio carevog starijeg sina Darija te se okrenuo vladarovom mlađem sinu Artakserksu, netolerantnom osamnaestogodišnjaku, koga je nagovarao da osveti očevu smrt. „Uz mnogo vike“, zabeležio je Ktesija, „Darije se branio kako on nije usmrtio svoga oca, ali je na kraju ipak bio pogubljen.“¹³

To je dovelo do situacije u kojoj je Artakserks postao naslednik prestola budući da je njegov srednji brat Histasp već ranije bio upućen na položaj satrapa severne oblasti pod nazivom Baktrija te se u vreme tih dramatičnih dešavanja nije nalazio u blizini. I Diodor sa Sicilije zabeležio je tu povest. Čim se na prestolu našao novi car, Artaban je otkazao poslušnost i napao je Artakserksa. Mladi vladar pružio je snažan otpor i, mada je bio ranjen u borbama, uspeo je da likvidira izdajničkog vojnog starešinu.¹⁴ Pošto su vesti o tim dešavanjima stigle i do Baktrije, Histasp je požurio da se i sam domogne prestola, ali ga je Artakserks sačekao na bojnopolju s koga je pobedonosno otišao. Tokom bitke došlo je do peščane oluje koju je Artakserks iskoristio kako bi usmrtio svog brata nakon čega je boj bio okončan njegovom pobedom.¹⁵

Kao i obično, haotično stanje do koga je došlo unutar vladajuće carske porodice izazvalo je pobune širom države. Najozbiljnija je bila ona koja se odigrala u Egiptu. Nakon što su vesti o Kserksovoj smrti stigle, jedan od preživelih

sinova Psametiha III, po imenu Inaros (koji se tada nalazio u srednjoj starosnoj dobi, a prebivao je u gradu Heliopolisu), odlučio je da iz ostave izveze svoje faraonske dvokolice. Inaros se obratio Atinjanima koji su bili radi da otplove u pravcu juga i pruže pomoć faraonu koji se opredelio za pobunu.¹⁶

Artakserksu je bilo potrebno čitavih jedanaest godina kako bi savladao pobunjenike. Kad su persijske snage konačno uspele da zarobe Inarosa, car Artakserks naredio je da faraon bude razapet na krst.

U Grčkoj su atinske jedinice vodile brojne oružane sukobe. Nije bilo nimalo lako održavati jedinstvo članica Delskog saveza te su se Atinjani, a da nisu bili svesni toga, našli u situaciji da sve veće vojne snage angažuju protiv svojih saveznika. Godine 460. p. n. e. ostrvo Naksos objavilo je kako više ne želi da bude deo Delskog saveza (što je podrazumevalo da se poštuju „naređenja iz Atine“) te su se nastavili oružani sukobi. „Ostrvo je nakon rata moralo da se vrati u okvire Delskog saveza“, zapisao je Tukidid. „Bio je to prvi slučaj kad je savez bio prinuđen da silom potčini jedan saveznički grad.“¹⁷ Nažalost, to nije bio i poslednji takav slučaj. I drugi gradovi koji su bili članovi Delskog saveza protestovali su zbog zahteva Atine da se obezbede brodovi i plaća danak, na šta je Atina uzvratila upotrebom vojne sile. Atinjani su upali na područje Trakije. Njihova mornarica sukobila se s gradom Eginom i tom prilikom zarobljeno je sedamdeset protivničkih brodova. Kad se grad Megara, koji se nalazio u okvirima Peloponeskog saveza, javno pobunio zbog pograničnog spora s Korintom (još jednim od gradova-članova Peloponeskog saveza), Atinjani ne samo da su rado prihvatili Megaru unutar Delskog saveza, već su tamošnjim žiteljima pomogli da sagrade nove odbrambene zidine i (nepozvani) poslali svoje jedinice koje su potom zauzele sam grad.

„Vremenom su postali veoma agresivni“, zapisao je Tukidid. „...Atinjani više nisu oni omiljeni gospodari kakvi su nekada bili.“¹⁸

Kao da su Atina i Sparta zamenile mesta. Atinjani su počeli da maltretiraju gradove duž egejskog priobalja. Delski savez i dalje je nosio taj naziv, ali je uveliko počeo da poprima obrise svojevrsnog atinskog carstva.* Prelepi grad sve više je ličio na moćno utvrđenje. Ksantipov sin Perikle bio je izabran za vojnog zapovednika te je u tom svojstvu predložio da Atinjani sagrađe bedeme od grada pa sve do luke Pirej koja se nalazila na udaljenosti od dvanaest kilometara. Na taj način roba i ratnici mogli bi da stignu do morske obale bez straha od napada.¹⁹ Tokom 457. godine p. n. e. počela je izgradnja tih „dugih zidina“.

Kad je gradnja bila okončana, došlo je to oružanog sukoba između atinske i spartanske vojske. Godine 457. p. n. e. spartanska armija stupila je u područje koje je bilo poznato pod nazivom Beotija, severozapadno u odnosu na Atiku. Taj potez pravdan je navodnim pozivom stanovnika oblasti Doride koja se nalazila još dalje na severozapad. To nije predstavljalo i jedini motiv: „Njih je u tajnosti ohrabivala jedna stranka u samoj Atini“, zapisao je Tukidid, „koja se nadala da će okončati razdoblje demokratske vlasti i nastavak gradnje dugih zidina.“²⁰

I Atinjani su u Beotiju uputili vojne snage koje su brojale četrnaest hiljada vojnika. Kad je bitka bila okončana postalo je jasno da su Spartanci pobedili. Potpuno je izvesno da su oni, vraćajući se kući, posekli sva stabla voćaka. Ipak, kako

* „Atinsko carstvo“ nikad nije bilo uspostavljeno, ali pojedini istoričari ukazuju na 454. godinu p. n. e. tokom koje je Delski savez prestao da postoji (savez nezavisnih gradova) već je počeo da pokazuje odlike države kojom je dominirala atinska oružana sila.

su se Atinjani iznova vratili u Beotiju svega dva meseca kasnije, javno iskazujući kako je ta oblast pod njihovom vlašću, teško se može govoriti o odlučujućoj pobedi spartanske vojske. Istina, te dve vojske bile su izjednačene u svojoj snazi i brojnosti. Atinjani, koji su taj sukob počeli s velikim očekivanjima, izgubili su znatno ljudstvo u neuspešnim borbama do kojih je došlo u Egiptu te nisu uspevali da naruše tu ravnotežu.

Godine 446. p. n. e. Atinjani su predložili da se sklopi mirovni sporazum. Tekst mirovnog sporazuma nije sačuvan, ali tekstovi različitih grčkih političara ukazuju na to kako su Atinjani bili spremni da se odreknu određenih poseda na Korintskoj prevlaci i Peloponezu da bi okončali oružana neprijateljstva. Oba grada saglasila su se da se ubuduće neće mešati u dešavanja u okviru drugog saveza. Bilo je predviđeno da taj mirovni sporazum potraje čitavih trideset godina, pa je on tako i postao poznat pod nazivom Tridesetogodišnji mir.

Ubrzo nakon okončanja ovih dešavanja, Herodot je otišao iz Atine. Smatrao je da su te političke trzavice veoma neprijatne, pa se opredelio da radije otputuje u grad Turij, novouspostavljenu grčku koloniju, koja je okupljala građane s čitavog helenskog područja.

Uprkos političkim trzavicama, Atina je doživljavala istinski procvat. Vojni starešina Perikle, koji je zadobijao sve veću popularnost svojim javnim obraćanjima, nadgledao je izgradnju novog hrama posvećenog boginji Atini koji se nalazio na samom vrhu Akropolja. Taj hram, poznat pod nazivom Partenon, bio je ukrašen reljefnim kamenim frizovima na kojima su predstavljene legendarne pobeđe Grka nad Kentaurima koji su bili pola ljudi, a pola životinje. Bila je to predstava koja je govorila o grčkim poredama nad

ne-Grcima. Istovremeno, dvanaest metara visoka statua boga Zeusa, načinjena od slonovače, bila je postavljena unutar hrama u Olimpiji. Tu je ona postala u toj meri poznata da je kasnije bila uvrštena među sedam čuda antičkog sveta. Filozof Sokrat provodio je dane govoreći i podučavajući te je na taj način sticao brojne sledbenike. Činio je to poput Bude, stvarajući koherentnu i uticajnu filozofiju a da nije zapisao ni jednu jedinu reč, budući da su sva Sokratova izlaganja zapisivali isključivo njegovi učenici.

Međutim, sva ta lepota imala je trulo korenje. Mržnja koja je postojala između Atine i Sparte nije nestala. Tridesetogodišnji mir potrajao je samo četrnaest godina, a onda se razbio u paramparčad.

DO PRVIH ORUŽANIH SUKOBA došlo je između Atine i Korinta, jednog od Spartinih gradova-saveznika. Godine 433. p. n. e., grad pod imenom Korkira (korintska kolonija, današnji Krf), odlučio je da se oslobodi korintske vrhovne vlasti i za pomoć se obratio Atini.

Formalno posmatrano, grad Korkira nije pripadao ni Delskom, ni Peloponeskom savezu, pa je Atina mogla da se odazove tom pozivu za pomoć ne kršeći tim odredbe mirovnog sporazuma. S druge strane, budući da je grad Korkira bio korintska kolonija, a Korint saveznik Sparte, bilo je jasno da bi Spartanci eventualno atinsko uključivanje u sukob protiv Korinta smatrali ozbiljnim udarcem.

Atinjani nisu mogli da odole a da ne iskoriste tu priliku kako bi oslabili snagu Korinta. Nakon javne rasprave, koja je potrajala čitava dva dana, Narodna skupština odlučila je da uputi deset brodova.²¹ Kako bi se Atinjani zaista dočepali svog dela kolača, Narodna skupština izdala je naređenje

zapovedniku te male flote da nikako ne napada osim ukoliko se Korinćani ne iskrcaju na istoimeno ostrvo Korkiru ili ugroze brodove Korkire.²²

Korintski brodovi direktno su bili usmereni u pravcu nagomilanih lađa Korkire koje su ih spremno očekivale. Postupajući u skladu s dobijenim naredjenjima, zapovednik atinske flote suzdržavao se sve dok korintsko brodogradnja nije u znatnoj meri potisnulo flotu Korkire i nastavilo da napreduje izazivajući sve više žrtava. Po rečima Tukidida, oni su „kasapili ljude kako su napredovali, ne trudeći se preterano da nekoga i zarobe“.²³

U tom trenutku atinski brodovi su se uključili u borbu, ali su zatražili i da im se pošalje pojačanje. Tako se Atina našla u ratu s Korintom koji je bio saveznik Sparte. Tridesetogodišnji mir tim je bio okončan.

Taj pomorski sukob, bitka kod Sibote, predstavljao je samo jedan u nizu okršaja do kojih je došlo u narednih godinu i po dana. To razdoblje okončano je 431. godine p. n. e. kad je grad Teba, spartanski saveznik, napao Plateju, grad u Beotiji, u čijoj je blizini ranije došlo do čuvene bitke protiv Persijanaca, a koji se tada nalazio pod zaštitom Atine. Bio je to prvi napad koji je mogao da predstavlja pretnju bezbednosti gradskih zidina Atine, pa je Tukidid zapisao kako je taj „otvoreni čin“ učinio da mir u potpunosti i trajno bude narušen. „Atina je odmah počela da se priprema za rat“, zabeležio je, „baš kao što su to učinile Sparta i njeni saveznici.“^{*24}

* Peloponeski rat trajao je od 431. do 405. godine p. n. e. Neki istoričari razdoblje neprijateljstva između Sparte i Atine, koje je nastupilo pre Tridesetogodišnjeg mira, nazivaju i Prvi peloponeski rat, dok oružane sukobe do kojih je došlo u razdoblju između 431. i 405. godine imenuju pojmom Drugi peloponeski rat. Budući da su se najozbiljniji vojni okršaji odigrali upravo tokom tog drugog razdoblja, opredelila sam se da taj period nazovem Peloponeski rat.

Spartance je obuzeo strah („Atinjani planiraju da zavladaju ostatkom sveta!“) te su svoju frontovsku liniju utvrdili na području Korintske prevlake, spremni da krenu u pohod u pravcu Atike. Atina je veoma brzo stupila u savez s makedonskim kraljem, Amintinim unukom Perdikom II, dok je Perikle naredio da se atinsko stanovništvo potpuno povuče unutar gradskih bedema radi zaštite. Kad su prvi Atinjani poginuli u borbama, Perikle je u njihovu čast održao posmrtni govor tokom koga je pobrojao sve prednosti atinske civilizacije: atinsku slobodu, atinski prosvetni sistem (koji učenicima pruža „znanje lišeno svake nežnosti“), stalni atinski napor da se izbori protiv siromaštva, kao i sposobnost građana da razumeju javni interes. Svoje obraćanje završio je javnim pozivom, jedinstvenim u dotadašnjoj istoriji: „Vi sami morate da spoznate snagu Atine“, poručio je okupljenima. „Posmatrajte je svakodnevno sve dok ljubav prema njoj potpuno ne ispuni vaša srca; i kad se suočite sa sveukupnom njenom veličanstvenošću, morate biti svesni toga da je sve to bilo postignuto hrabrošću, osećanjem dužnosti, kao i istančanim osećanjem počastvovanosti da se u tome učestvuje, a što je sve doprinelo da se to i postigne.“²⁵ To nije bio poziv da se iskaže odanost vladaru, već jednom konceptu. Bilo je neophodno da se građani identifikuju upravo kao Atinjani i to ne na osnovu etničke pripadnosti, već na osnovu želje i dobrovoljne vezanosti za jednu *ideju*.

Bio je to zaista uzbudljiv javni poziv, ali je većina Atinjana, koji su tokom prve dve godine trajanja Peloponeskog rata izgubili svoje živote, preminula na ne baš slavan način. Naime, godine 430. p. n. e., Atinu je zahvatila epidemija kuge.

Pošto je živio u samom gradu, a imao je sreće da preživi epidemiju kuge, Tukidid nam je ostavio dragoceno svedočanstvo:

...Potpuno zdravi građani iznenada bi počeli da pate od groznice i temperature koju su osećali u predelu glave, crvenila, upale očiju i unutrašnjih organa poput grla i jezika koji su krvarili i izazivali neprirodan i neprijatan zadah. Te simptome pratili su kijavica i promuklost nakon čega je bol ubrzo zahvatao pluća i izazivao težak oblik kašlja. ... Spoljašnjost samog tela bila je ... crvenkasta, modra, a uskoro bi se pojavile bubuljice i čirevi. ... U najvećem broju slučajeva bolesnici su umirali sedmog ili osmog dana usled unutrašnje upale. ... No, ukoliko bi i prevladali tu etapu bolesti i ako bi se ona prenela na creva, uključujući tu i jaku zagnojenost koju je pratila ozbiljna dijareja, to je moglo da dovede do tolike slabosti organizma koja bi izazivala smrt. ... Taj poremećaj ... do koga je dolazilo u predelu intimnih delova tela, ruku i stopala, dovodio je do njihovog gubitka, kao i do potpunog slepila.²⁶

Pored gubitka muškaraca koji su bili sposobni za rat („umirali su masovno“), bio je to nepodnošljiv udarac na grad koji je već ranije strahovao za svoju budućnost. „Najveća teškoća koja se javila uz ovu bolest bila je malodušnost od koje su patili svi koji bi oboleli“, zapisao je Tukidid. „Stanje očaja u koje su odmah zapadali narušavalo je njihovu volju za pružanje otpora te je lakše dolazilo do narušavanja reda i poretka.“²⁷

Osećanje očaja bilo je dodatno pojačano veoma lošim stanjem u kome se nalazio čitav grad. Žitelji Atike i dalje su pronalazili svoje utočište unutar atinskih gradskih bedema. Međutim, kad su konačno pristigli pokazalo se kako su prostori koji su im bili namenjeni postajali masovne grobnice: „Bile su to zbijene prostorije u kojima je procenat smrtnosti

dostizao apsolutni vrhunac. Leševi su se nalazili jedan povrh drugog ... sveta mesta, u okviru kojih su oni takođe pokušali da nađu zaštitu, bila su prekrivena leševima ljudi koji su tamo umirali.⁴²⁸ Tela pokojnika spaljivana su tokom čitavog dana i noći u velikim gomilama. Sitni kradljivci pljačkali su po napuštenim domovima. Niko se više nije ni trudio da obavi ritualno žrtvovanje ili neki obred. Razlika između sakralnog i profanog bila je svedena na nagon za puko preživljavanje.* Među žrtvama se nalazio i veliki atinski vojvodođa Perikle na čijoj je ličnosti počivala sudbina grada.

Rat koji je loše počeo isto tako je i nastavljen. Nakon što se oporavio od bolesti, Tukidid je bio postavljen na položaj zapovednika atinske vojne jedinice koja je imala zadatak da štiti Trakiju, ali su njegovi ratnici bili prinuđeni da se povuku, pa je Tukidid, za kaznu, bio progнан iz grada. Grčki brodovi, koji su bili zauzeti dešavanjima kod kuće, nisu bili u mogućnosti da priteknu u pomoć sunarodničkim gradovima koji su se nalazili na Apeninskom poluostrvu u periodu kad su se tamošnja plemena (najverovatnije potisnuta keltskom najezdom iz pravca severa) spustila s planina i napala ih.

* Među naučnicima se i dalje vodi rasprava o vrsti kuge koja je pogodila Atinu. Tukidid uopšte ne pominje plikove koji su karakteristični za tzv. bubonsku kugu. Moguće je da je u pitanju bila tifusna groznica, ali Tukidid nigde nije zabeležio kako su, osim ljudi, stradale i životinje. To bi moglo da ukaže na to da je epidemija predstavljala neku vrstu oboljenja kod životinja koje se, tokom izuzetno toplog atinskog leta 430. godine p. n. e., proširilo i na ljude. Džon Vili i Hju Stabs prilično ubedljivo tvrde kako je u pitanju bila tularemija, bakterijska infekcija koja se obično ne prenosi s jedne na drugu osobu, ali koja je ipak mogla da mutira u odnosu na svoje prvo pojavljivanje do koga je došlo tokom 430. godine p. n. e. Ta zagonetka i dalje ostaje nerešena. O mogućim vrstama epidemije videti: J. A. H. Wulie i H. W. Stubbs, „The Plague of Athens 430–428 BC: Epidemic and Epizoötic“, u: *The Classical Quarterly* 33:1, 1988, 6–11.

Grčki doseljenici bili su proterani. Grka na Apeninskom poluostrvu skoro da više nije bilo.

GRČI, KOJI SU SE MEĐUSOBNO otvoreno i surovo sukobljavali, ignorisali su moć istočnog carstva. Godine 424. p. n. e., nakon prilično beznačajne vladavine, na neobičan način preminuo je car Artakserks. Njegova supruga umrla je istog dana (dokazi ne postoje, ali je čitav splet okolnosti krajnje sumnjiv), dok je njihov sin Kserks II vladao svega četrdeset pet dana. Prema navodima Ktesije (koji je na najzanimljiviji način opisivao dešavanja na persijskom carskom dvoru), Kserks II se jedne večeri u toj meri opio da ga je, dok je spavao, usmrtio njegov nezakoniti polubrat koji se potom proglasio za cara. Taj polubrat bio je izrazito nasilna ličnost. Sasvim je moguće da su vesti o ovim događajima ubrzo stigle do jedinog mogućeg suparnika: još jednog nezakonitog polubrata koji je bio oženjen svojom polusestrom, ali koji je, za razliku od onog prvog, imao zavidno upravljačko iskustvo budući da je prilično uspešno neko vreme obavljao dužnost satrapa.

Taj polubrat, koji se zvao Ohus, bio je u prijateljskom odnosu s egipatskim satrapom koji mu je poslao svoje vojne jedinice. On je pokrenuo vojni pohod u pravcu grada Suze, zarobio uzurpatora prestola i naredio da ga pogube. Potom je i sam stupio na carski presto dajući sebi vladarsko ime zamenjujući ono koje je nosio dok je bio smatran vladarskim kopiletom – Darije II.²⁹ Njegova vladavina otpočela je krajem 424. godine p. n. e. tokom koje su umrli njegov otac i polubrat. Bila je to godina tokom koje je carstvo Persijanaca imalo čak tri *velika vladara*.